

Sakharchuk N. The Novel «The Secret» of Yuriy Andruhovych as a Self-Dialogue. This article analyzes the novel by George Andruhovych «secret» from the perspective of the author's consciousness of it and subjectivity authors implications. Attention is paid to the place of the novel in the creative works of the author, his textual links with more earlier texts and compositionally completed combination of the following writer's novel – «Lexicon of Intimate Cities». Especially singled split consciousness on the author and narrator of the interviewer in the context of dialogic construction of novel.

Key words: the image of the author, dialogue, autobiographical, other, imahology.

Стаття надійшла до редколегії
23.01.2013 р.

УДК 821.161.2«19»

Ілона Смаглій

Феномен страху в поезіях С. Йовенко та Б. Ахмадуліної

У статті проаналізовано феномен страху в поезіях С. Йовенко і Б. Ахмадуліної, специфіка його художнього вираження (спільне й відмінне). Осмислено характер поетичного виявлення страху, тривоги, фобій із позицій психології і психоаналізу.

Ключові слова: порівняльний аналіз, метафора, страх, тривога, фобія, підсвідоме, сон.

Постановка наукової проблеми і її значення. У контексті творчості шістдесятників жіноча поезія вирізняється особливим світовідчуттям, емоційним сприйняттям дійсності. Поетичне осмислення емоційного стану (і піднесеного, і пригніченого) вирізняється постійною напругою в поезіях С. Йовенко та Б. Ахмадуліної, попри індивідуальний стиль кожної авторки. Незважаючи на постійну увагу до творчості шістдесятників в українському і російському літературознавстві, проблема феномену страху в ліриці С. Йовенко і Б. Ахмадуліної осмислена недостатньо, залишаючися на загально-описовому рівні. Певним чином це зумовлено й тим, що страх як явище людської психіки, підлягаючи всебічному вивченню психіатрів і психоаналітиків, не отримує належного розгляду в літературознавстві, зокрема порівняльному. Зважаючи на це, **мета** статті – порівняльне дослідження феномену страху в поезіях С. Йовенко та Б. Ахмадуліної виокремлення спільного й відмінного в його вираженні. **Завдання** полягає в розгляді поезій С. Йовенко і Б. Ахмадуліної відповідно до методології психоаналізу й потрактування страху в психології, з'ясування характеру вираження почуттів страху, тривоги, фобій у ній.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Творчості С. Йовенко і Б. Ахмадуліної притаманний вияв тонкої рефлексії, ідейно-емоційна тональність, що властива авторові-жінці, звернення до навколишнього світу задля порозуміння з ним. І хоча здебільшого для поезії С. Йовенко характерні інтравертність, самоаналіз, а Б. Ахмадуліної – екстравертність, акцентуація зовнішніх подій, довілля, кожна з них по-своєму виражає поетично емоційний стан ліричного «я», зокрема й страх. Адже страх «існує незалежно від культури й рівня розвитку народу чи його окремих представників; єдине, що змінюється – це об'єкти страху», – зазначає дослідниця людських емоцій А. Мазур [7, с. 25]. Системи моделей реалізації страху в поезіях С. Йовенко та Б. Ахмадуліної зумовлені й зовнішніми факторами (соціум, близьке оточення, робота), і факторами внутрішнього, духовного життя.

Як зазначають американські дослідники аномальної психології (Р. Карсон, Дж. Батчер, С. Мінека), існує потреба розмежовувати відчуття страху і тривоги: «Когда источник опасности очевиден, переживаемая эмоция называется страхом. Однако в случае, когда речь идет о тревоге, мы часто не в силах четко уточнить, в чем состоит опасность» [5, с. 279]. Мотив тривоги за майбутнє актуалізовано у віршах С. Йовенко, зокрема в поезії «Передчуття». Психологізм його розгорнення досягається за допомогою окремих деталей образу біди, ще не виявленої, але вже очікуваної: «підкрадається біда», «І тихо всюди, та гроза – / уже в повітрі...», «ще мовчить далекий сполох» [4, с. 346]. Інтерпретація

розмежування страху і тривоги наявна в ліриці Б. Ахмадуліної. Так, у вірші «Гостить у художника» передчуття тривоги виражено опосередковано:

*Но кроткого, смиренного лба простота
пугает предчувствием сложным и грустным.
О скромность холста, пока срок не пришел,
невинность курка, пока пальцем не тронешь,
звериный, о времени спящий прыжок,
нацеленный в близь, где играет звереныш [1, с. 38].*

У тексті вірша відчуття тривоги викликане появою дружини художника, яка нагадує ліричній героїні про боротьбу (за сім'ю, достаток, життя). Невротичний характер вияву тривоги пов'язаний із її джерелом – звичайною жінкою-дружиною, яка не є загрозою для героїні, але в її сприйнятті виникає відчуття реальної небезпеки, підкресленої предметно (курок зброї, стрибок хижака). Отже, тривогу викликає не дружина художника, а той образ із «первобытным <...> исподлобьем», що вона викликає у свідомості героїні.

Психологи наголошують на потребі розрізняти страх і фобічні розлади або фобії. «Фобия – стойкая и несоразмерная боязнь какого-то отдельного объекта или ситуации, которые не представляют никакой серьезной, а то и вообще никакой опасности для индивида» [5, с. 282]. Дослідники виділяють специфічні фобії, соціальні фобії й агорафобію. Авторська інтерпретація специфічної фобії темряви простежується у вірші «Що ти зробив?..» С. Йовенко. Поетка апелює до ночі як темного часу доби, коли страхи посилюються, і в її межах спотворюються навіть знайомі речі, що бере початок із давніх українських вірувань про ніч, яка «символізує первісну п'ятьму» [3, с. 336]. Майстерно репрезентовано в названій поезії психічний стан ліричної героїні на тлі доби, коли «безумний день» переходить у ніч:

*Ця ніч – страшна.
Без виправдання й сну.
То жах мене трясє і лихоманить,
І не шкодує ляпасів, і ганить, –
і прірву розверзає навісну [4, с. 457–458].*

Специфічні фобії художньо виражені в поезії Б. Ахмадуліної («Зачем он ходит? Я люблю одна...», «Чудовищный и призрачный курорт...»). Зокрема, фобія темряви поетично інтерпретована у вірші «Сумерки»:

*Но темнотой испуганный рассудок
трезвеет, рыщет, снова хочет знать
живых вещей отчетливый рисунок,
мой век, мой час, мой стол,
моя кровать [1, с. 76].*

Означення часу, як і речей («стол, кровать»), присвійним займенником «мой» указує на особисту територію прихистку ліричного «я», де є лише «свої» і немає чужого, страшного. Вибудовуючи буттєві характеристики «свого» світу, героїня іде від темпоральних категорій «век», «час» до речових, інтимно-особистих «стол», «кровать». Таким чином розкриваються константи буття: від загального до особистого, у яких немає місця фобіям.

Фобія як неусвідомлений страх перед звичайними речами – вияв підсвідомого, куди витісняються реальні страхи й комплекси [8]. Наслідки такого витіснення відтворено в поезії Б. Ахмадуліної «Плохая весна», ліричний герой якої постає як невротик, що поетично відзначено через психологічні деталі емоційно-змістових координат, що розкривають його психічний стан («безумцем становился неврастеник», «Он сам не знал, чьи силы, чьи труды / владеют им...» [1, с. 91]), його фобії («Он стал бояться перьев и чернил», «И проклял он родимый дом и сад, / сказав: – Как страшно просыпаться утром!» [1, с. 92]).

Страх самотності як одна з найбільш поширених специфічних фобій, виражено в ліриці обох поеток. Для ліричного «я» в поезіях Б. Ахмадуліної самотність, як і товариство, є тлом особистості

еволюції. Окремі риси страху самотності поетично репрезентовано в її віршах: «Я поняла: я быть одна боюсь! / Друзья мои, прекрасен наш союз!» [1, с. 98] («Я думаю: как я была глупа...»), «Я так одинока среди сырых угодий, / как будто не есмь, а мерещусь уму» [2, с. 10] («Как много у маленькой музыки этой...»). У віршах С. Йовенко страх самотності не знаходить широкого розгорнення, як у поезії Б. Ахмадуліної. Невротичність ліричної героїні С. Йовенко пов'язано передусім із відчуттям себе самої, тому її страхи є глибоко прихованими, інвертними. Боязкість навколишнього світу виявляється в небажанні зашкодити, образити словом («Коли вляжеться нервів і пристрастей вихор...»). Страх у поезії С. Йовенко асоціативно поєднаний із відчуттям болю: «Чом боїться мій слух? / Чом так гордість болять?» [4, с. 459]. Експлікація страху через біль – характерна ознака його вираження в ліриці С. Йовенко, що наголошують і назви поезій («Страх болю»). Образна конструкція моделі страху охоплює своєрідну тріаду любов – біль – страх. Один із проявів страху в поезії С. Йовенко пов'язаний із мотивом кохання. Основне джерело страху в стосунках із коханим криється в негативному досвіді, який героїня намагається забути, витиснути у сферу несвідомого (поезії «Ти думаєш, любов – це завжди злет...», «Де той час золотий, коли в серці на дні...», «Дружина», «Відьма», «І що було найкращого в мені», «Одна Десна до двох нас говорила», «Ти не можеш померти», «Не покохав ще жоден із принуки»):

*Полин цілує в серце нас! Полин...
Хто це відчув – страхається любові!
І хоч красива, та ж руйнує повинь
призвклий
долі незворотний плин* [4, с. 118].

Із відчуттям страху в поезії С. Йовенко пов'язано й тему смерті. На думку російського філософа і літературознавця С. Левицького, страх смерті та воля до життя співвідносяться між собою і є основою людського існування [6, с. 220]. Смерть у поезії С. Йовенко «...Поважно котить срібний катафалк» постає як містерія, таємниця в дитячому сприйнятті, що переходить в усвідомлення власної скінченності й перші кошмари: «А потім в прокиданнях по ночах холодний привид очі враз розплющить...» [4, с. 151]. У поезії Б. Ахмадуліної страх смерті репрезентовано залежно від віку, що зумовлює його поступове зникнення: «Прежде было – страшусь и спешу: / есмь сегодня, а буду ли снова?» [1, с. 107] («Медлительность»). Страх смерті у відчуттях ліричної героїні виникає нечасто й змінюється проявом стану покірності долі та тихої розважливості ліричної героїні:

*Замечаю: душа не прочна
и прервется. Но как не заметить,
что не надо, пора не пришла
торопиться, есть время помедлить* [1, с. 107].

Філософське ставлення до змін, уподібнення циклів людського життя і природи – тема поезій Б. Ахмадуліної «Опять сентябрь, как тьму времен назад...», «Мне вспоминать сподручней, чем иметь...», «Гряда камней». У них розгорнуто опозицію страх – безстрашність. Безстрашність як риса героїні, яка прагне протистояти страху смерті, у поезії С. Йовенко «Мудра жінка ховає обличчя своє...» скорельована на тему подолання страху щирістю героїні: «Я захищатись не хочу. Буде, як є. / Слово моє – недвозначне. Лице – відкрите» [4, с. 179].

Формою вираження фрустраційного стану героїні в поезії С. Йовенко часто є сон («...Поважно котить срібний катафалк», «На Татарці, на Пріорці, на Глибочиці», «Ліричний відступ для художника», «Екзотика»), що, із психоаналітичного погляду, є показником найглибших психічних переживань [8, с. 546]. У віршах С. Йовенко сни нерідко межують із візіями. У поезії «Наскучило уже, да и некстати...» Б. Ахмадуліна також звертається до парадигм сну-страху, сну-кошмару.

Барокова естетика відтворення жаху притаманна обом поеткам. У поезії С. Йовенко «Визнання» модель жаху оприявнюється через образ цвинтаря. Повторення епітету «цвинтарний», деталі з цим означенням («цвинтарна земля», «цвинтарна засмага»), як і – «під зламаними нігтями», «до крові», підсилює гнітючий настрій поезії [4, с. 492]. Зміст образу цвинтаря активізовано як місця прощання, останнього притулку, що надає йому символічного значення кінця життя, що зумовлює страх будь-якої істоти:

*А цвинтарна засмага
у мене на руках
і цвинтарна земля
під зламаними нігтями
стогне... [4, с. 492]*

У поезії Б. Ахмадуліної «Магнітофон» змодельовано гротескний світ речей, що структурується через систему традиційних готичних образів жахів («нечистый стол», «ангел», «голос плачет», «жестокий медиум колдуєт», «в зеленом облаке окна»), що локалізуються «испуганно и кротко» в центральному образі звука магнітофона [1, с. 20]. Лейтмотивом поезії є розкриття амбівалентного ставлення ліричної героїні до ситуації, що викликає страх: бажання позбутися страху й водночас бажання його відчувати.

Про подвійність ставлення суб'єкта до страху писали у роботах З. Фрейд і С. К'еркегор, пояснюючи таку подвійність інстинктом саморуйнування. Погоджуючись із ними, С. Левицький у праці «Трагедия свободы» визначає саморуйнування як мазохізм, тобто бажання мучити себе страхом: «В страхе мы одновременно отвращаемся от предмета и в то же время тайно влекомы к нему» [6, с. 225]. Такий амбівалентний психічний стан героя відтворено у вірші С. Йовенко «Помилка Нарциса», у якому взаємодіють страх і цікавість: «І я боявся, / я хотів / очей ранкових цих, бузкових...» [4, с. 402].

Модифікація реальних предметів у ліриці Б. Ахмадуліної репрезентована через метафоричні характеристики. Наприклад, в епіцентрі роздуму ліричної героїні в поезії «Прогулка» є образ стовпа, наділеного рисами літньої людини:

*Чем он измучен? Почему так страшен?
Что сторожит среди пустых равнин?
И голосом докучливым и старшим
какой со мной наставник говорит? [2, с. 38]*

На відміну від Б. Ахмадуліної, С. Йовенко не використовує антропоморфних деталей у характеристиці предметів. Страх у її ліриці означається лише крізь призму свідомості ліричного «я», завдяки персоніфікації предмети набувають ознак живого через їх сприйняття героєм, предмети можуть лякати (наприклад, страх телефону в поезії «Коло»).

У поезії С. Йовенко виражено своєрідну почуттєву реакцію ліричного «я» на світ: «тремтит перо» [4, с. 162] («Не квап мене. Постарію і я»), «душа ... шуляться» [4, с. 209] («Життя триває»), «голосом болно», «крижанію» [4, с. 360] («Так не можна чекати...»), «жах мене трясє і лихоманить» [4, с. 457] («Що ти зробив?...»), «страх зачасно стоїть», «безпорадний відчай» [4, с. 503] («Усім, хто в горі, серце притулю»), «ридма мовчу», «оголений нерв тремтить», «біль так міцно тримає» [4, с. 511] («Ти не можеш померти»), «душить страх» [4, с. 518] («Три лики старості»). Стан ліричного «я» означений лексемами «страшно», «боявся» [4, с. 402] («Помилка Нарциса»), «боюсь» [4, с. 459] («Діалог перед виступом»), «страхаюсь» [4, с. 586] («Не покохав ще жоден із принуки»), «тривожно» [4, с. 600] («Лялька»). Суголосним є асоціативний ряд, пов'язаний із почуттям страху в ліриці Б. Ахмадуліної: «испуганный» [2, с. 36] («Ночь на 30 апреля»), «всех ужаснувшей» [2, с. 89] («Дом с башней»), «богобоязненный» [2, с. 110] («Лишь июнь сортавальские воды согрел...»), «пугающий» [2, с. 132] («Под горой – дом-горюч, дом-горыныч живет...»), «охватывает дрожь», «боится» [2, с. 36] («Ночь на 30 апреля»), «похолодел» [2, с. 98] («Взамен элегий – шуточки, сарказмы...»), «страшен стал» [2, с. 139] («Вошла в лиловом в логово и в лоно»). Таке їх смислове навантаження у вираженні страху відтінено метафоричними образами безпосередньо людського світу: «И дик и слабоумен / стал разум. Сердце прервалось во мне», «мой смертный крик», «Мелькнул сквозняк и погубил свечу» [1, с. 106], («Наскучило уже, да и некстати»), «Какой мороз во лбу! Какой в лопатках ужас!» [1, с. 129] («Взойти на сцену»). Але, як зазначалося вище, домінують у поезії Б. Ахмадуліної наділені почуттями образи предметів (дім, природні стани – ніч, день тощо). Асоціативно вони зорієнтовані на ліричне «я».

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Феномен страху в поезіях С. Йовенко та Б. Ахмадуліної оприявлений через систему співвідношень ліричного «я» і зовнішнього світу. У поезії обох авторів домінує вираз тривоги, передчуття нещастя як наслідки неврозу, притаманного жінці. Простежується експлікація фобій темряви, смерті. Але у вираженні страхів у їх взаємодії в поезії С. Йовенко страх зумовлений болем, негативним досвідом, а в поезії Б. Ахмадуліної асоціативний

ланцюг у розкритті відчуття страху більше пов'язано зі станом самотності. Зображення предметного світу у віршах української поетки вирізняється актуалізацією суб'єктивності вираження переживань ліричної героїні, а у віршах російської – через об'єкти зовнішнього світу рисами характеру й емоціями. У статті в осмисленні теми зроблено певний крок до порівняльного аналізу феномену страху в поезіях С. Йовенко і Б. Ахмадуліної, визначено напрям подальшого його поглиблення із залученням текстів і названих поеток, й інших авторів-жінок, творчість яких вирізняється специфічним емоційно-почуттєвим сприйняттям дійсності в контексті творчості шістдесятників за новітніми методиками дослідження, які скорельовані на психологію та психоаналіз.

Джерела та література

1. Ахмадуліна Б. Свеча / Б. Ахмадуліна. – М. : Сов. Россия, 1977. – 160 с.
2. Ахмадуліна Б. Сад / Б. Ахмадуліна. – М. : Сов. писатель, 1987. – 160 с.
3. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – 2-е вид., стер. – К. : Либідь, 2005. – 664 с.
4. Йовенко С. Любов і смерть / С. Йовенко. – К. : Ярославів Вал, 2010. – 720 с.
5. Карсон Р. Аномальна психологія / Р. Карсон, Дж. Батчер, С. Минека. – 11-е изд. – СПб. : Питер, 2004. – 1167 с.
6. Левицкий С. А. Трагедия свободы / С. А. Левицкий. – М. : Канон, 1995. – 512 с.
7. Мазур А. В. Страх як психологічна проблема особистості / А. В. Мазур // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – № 3. – С. 25–28.
8. Фрэнклин Р. Мотивация поведения / Р. Фрэнклин. – СПб. : Питер, 2003. – 651 с.

Смаглий И. Феномен страха в поэзиях С. Йовенко и Б. Ахмадулиной. В статье рассматривается феномен страха в поэзиях С. Йовенко и Б. Ахмадулиной, специфика художественного его выражения (общее и отличное). Осмысливается характер поэтического выявления страха, тревоги, фобий с позиций психологии и психоанализа.

Ключевые слова: сравнительный анализ, метафора, страх, тревога, фобия, подсознательное, сон.

Smaglyi I. The Phenomenon of Fear in the Poetry of S. Yovenko and B. Ahmadulina. In the article was considered the phenomenon of fear in the poetry of S. Yovenko and B. Ahmadulina, specificity its art locution (general and different). Was comprehend the character of poetic education of fear, anxiety, phobias from position of psychology and psychoanalysis.

Key words: comparative analysis, metaphor, fear, anxiety, phobia, subconscious, dream.

Стаття надійшла до редколегії
17.01.2013 р.

УДК 823.162.1-3.09

Світлана Сухарєва

Фабіян Бірковський і розвиток похоронної проповіді в епоху бароко

У статті проаналізовано польськомовну парадигму похоронних проповідей XVII ст., присвячених проблематиці Брестської унії. Особливу увагу звернено на проповідницьку діяльність Фабіяна Бірковського, представника католицького напрямку полемічної гомілетики, на основі якої будувалися подальші зразки барокового проповідництва. Визначено структуру й художні засоби відтворення полеміки в похоронних проповідях, їх смислово наповненість і риторичну спрямованість. Зазначено перехідні проповідницькі аспекти добарокового та барокового періодів.

Ключові слова: апологетика, похоронна енкномія, доксологічні мотиви, наслідування, полемічний дискурс.

Постановка наукової проблеми та її значення. Отаннім десятиліттям зросла потреба суспільства в розкодуванні герменевтики текстів, створених на межі богослів'я і художнього письменства. З огляду на це, особливої уваги літературознавців заслуговують різні жанри полемічної прози XVII ст., зокрема польськомовні похоронні енкномії. **Мета** публікації – схарактеризувати етапи розвитку барокової похоронної проповіді та ролі Фабіяна Бірковського в становленні цього виду полемічних писань.